

Γεράσιμος Κακολύρης

Ο ΖΑΚ ΝΤΕΡΙΝΤΑ
ΚΑΙ Η
ΑΠΟΔΟΜΗΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΣΗ

ΕΚΚΡΕΜΕΣ

Γεράσιμος Κακολύρης

**Ο ΖΑΚ ΝΤΕΡΙΝΤΑ
ΚΑΙ Η ΑΠΟΔΟΜΗΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ**

© Εκδόσεις ΕΚΚΡΕΜΕΣ – Χριστίνα Ζήση

Ιουλιανού 41-43, Αθήνα 104 33

Τηλ./Fax: 210 8220006

Στοά του Βιβλίου, Πεσμαζόγλου 5, Αθήνα 105 64

τηλ. 210 3213583

Α΄ έκδοση Νοέμβριος 2004

ISBN 960-7651-37-5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	7
---------------------	---

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
---------------	----

ΜΕΡΟΣ Ι

Η ΑΠΟΔΟΜΗΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΟΥ JACQUES DERRIDA

Μια γενική θεώρηση του πρώτου μέρους.....	27
---	----

Κεφάλαιο 1

Η αποδομητική ανάγνωση ως διπλή ανάγνωση

Οι δύο αναγνώσεις: Μια γενική θεώρηση	35
Η περιγραφή ενάντια στη δήλωση	48
Ο Derrida και η συγγραφική πρόθεση	65

Κεφάλαιο 2

Η πρώτη ανάγνωση: Η συμβατική ανάγνωση

Το αναδιπλασιαστικό σχόλιο	89
----------------------------------	----

Κεφάλαιο 3

Η δεύτερη ανάγνωση: Η αποδομητική ανάγνωση

Ο ρόλος της μη συνοχής και αντίφασης στην αποδομητική ανάγνωση	119
Η διπλή στρατηγική κίνηση της αποδομητικής ανάγνωσης: Αντιστροφή και μετατόπιση	136

ΜΕΡΟΣ II

Η ΔΙΠΛΗ ΑΠΟΔΟΜΗΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ROUSSEAU

Μια γενική θεώρηση του δεύτερου μέρους	157
--	-----

Κεφάλαιο 4

Ο Rousseau και η ιστορία της μεταφυσικής

Ο λογοκεντρισμός και η μεταφυσική της παρουσίας	161
Το ζήτημα της «παραδειγματικότητας» του Rousseau	168
Η θέση του <i>Δοκιμίου</i> για την καταγωγή των γλωσσών μέσα στη δυτική μεταφυσική	187

Κεφάλαιο 5

Η γραφή ως αναπλήρωμα: Η αποδομητική ανάγνωση των *Εξομολογήσεων* του Rousseau από τον Derrida

Αποδομώντας τις <i>Εξομολογήσεις</i>	201
Ζητήματα μεθόδου	227
Είναι η ανάγνωση των <i>Εξομολογήσεων</i> του Rousseau από τον Derrida ακριβής;	236

Κεφάλαιο 6

Η αποδομητική ανάγνωση του *Δοκιμίου* για την καταγωγή των γλωσσών του Rousseau από τον Derrida

Αποδομώντας το <i>Δοκίμιο</i>	249
Πόσο ακριβής είναι η ανάγνωση του <i>Δοκιμίου</i> από τον Derrida;	264

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	289
-----------------------	-----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	295
---------------------------	-----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βασικός σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να σχημαγήσει τη μορφή της «αποδομητικής ανάγνωσης» που ο Jacques Derrida εγκαινιάζει, να προσδιορίσει το θεωρητικό υπόβαθρο από το οποίο μια τέτοια ανάγνωση εκκινεί και υποστηρίζεται, να εξετάσει μερικά από τα αποτελέσματά της και τελικά να θέσει μερικά βασικά περαιτέρω ερωτήματα.

Τα ζητήματα που τίθενται στο πρώτο μέρος θα αναλυθούν διεξοδικότερα στο δεύτερο μέρος αυτής της εργασίας μέσω της λεπτομερούς παράθεσης κι ενδελεχούς κριτικής εξέτασης ενός «παραδείγματος» αποδομητικής ανάγνωσης: της ανάγνωσης του *Δοκιμίου για την καταγωγή των γλωσσών* και των *Εξομολογήσεων* του Jean-Jacques Rousseau από τον Derrida. Η ενασχόληση του Derrida με τον Rousseau στο δεύτερο μέρος του *Περί γραμματολογίας* αποτελεί την πιο συστηματική, εκτεταμένη κι ίσως γνωστή περίπτωση αποδομητικής ανάγνωσης. Παρ' όλα αυτά, το πρόβλημα του κατά πόσο ο Derrida αναπαράγει με επάρκεια βασικές θέσεις του Rousseau (κατά την πρώτη φάση της αποδομητικής ανάγνωσης ή του «αναδιπλασιαστικού σχολίου» [«commentaire redoublant»], όπως ο ίδιος ο Derrida το ονομάζει ΠΓ 273/DLG 227/OG 158)¹ είναι κάτι που έχει ελάχιστα απασχολήσει τους σχολιαστές της αποδόμησης (με εξαίρεση τον Paul de Man)². Επιπρόσθετα, οι επιπτώσεις που μια τέτοια πιθανή παράφραση έχει για την αποδομητική διαδικασία δεν έχουν επαρκώς εξεταστεί. Συνεπώς, αυτή

1. J. Derrida, *Περί γραμματολογίας*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 1990 (ΠΓ) / *De la Grammatologie*, (Παρίσι: Les Éditions de Minuit, 1967) (DLG) / *Of Grammatology*, μτφρ. Gayatri C. Spivak, (Βαλτιμόρη: John Hopkins University Press, 1976) (OG).

2. P. de Man, «The Rhetoric of Blindness: Jacques Derrida's Reading of Rousseau» στο *Blindness & Insight: Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*, 2η έκδ., (Λονδίνο: Routledge, 1983), σ. 102-141.

η λεπτομερής εξέταση της ανάγνωσης του Rousseau από τον Derrida, που αναλαμβάνεται στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας, εστιάζει την προσοχή της στο βαθμό που ο Derrida παραποιεί το κείμενο του Rousseau, για να μπορέσει να επιβεβαιώσει τις ριζοσπαστικές θεωρητικές θέσεις της αποδόμησης.

Κατ' αυτό τον τρόπο, καταδεικνύεται ο καθοριστικός ρόλος που διαδραματίζει το πρώτο μοτίβο ή επίπεδο ανάγνωσης (ή το «αναδιπλασιαστικό σχόλιο») μέσα στην αποδομητική διαδικασία έτσι, ώστε η επιτυχία της αποδόμησης να εξαρτάται ως ένα σημαντικό βαθμό από το πόσο πειστικά αυτή η *πρώτη* ανάγνωση αναπαράγει ή «αναδιπλασιάζει» το υπό αποδόμηση κείμενο. Συνεπώς, δεδομένων των διαφορετικών απόψεων που συνήθως επικρατούν αναφορικά με τη σημασία ενός κειμένου, η αποτελεσματικότητα της αποδόμησης μπορεί να υπονομευθεί από αυτήν την ανεπλήρη πολυγωνμία. Ο ίδιος ο Derrida αναγνωρίζει ότι «αυτό το [αναδιπλασιαστικό] σχόλιο είναι ήδη μια ερμηνεία» και, συνεπώς, δεν «πιστεύει στη δυνατότητα ενός καθαρού και απλού “αναδιπλασιαστικού σχολίου”» που δεν θα ήταν «ήδη μια ερμηνευτική ανάγνωση» («Afterword» 143-4/«Postface» 265).³ Υπό αυτή την έννοια, αυτή η ερμηνεία, όπως κάθε ερμηνεία, μπορεί να αμφισβητηθεί ή να αποτύχει να πείσει όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση του Joseph Claude Evans ο οποίος αφιερώνει ένα ολόκληρο βιβλίο, το *Strategies of Deconstruction: Derrida and the Myth of the Voice*,⁴ για να αντικρούσει την εγκυρότητα της ανάγνωσης του Husserl από τον Derrida στο *Η φωνή και το φαινόμενο* ή στην περίπτωση του John Searle,⁵ ο οποίος κατηγορεί τον Derrida για παράφραση, όχι μόνο αναφορικά με την ανάγνωση του John Austin από τον τελευταίο στο «Signature Événement Contexte»,⁶ αλλά και ευρύτε-

3. J. Derrida, «Afterword: Toward an Ethic of Discussion» στο *Limited Inc*, μτφρ. Samuel Weber, (Έβανστον, Ιλλινόις: Northwestern University Press, 1988) («Afterword») / «Postface: vers une éthique de la discussion» στο *Limited Inc*, (Παρίσι: Éditions Galilée, 1990) («Postface»).

4. J. Claude Evans, *Strategies of Deconstruction: Derrida and the Myth of the Voice*, (Μινεάπολις: University of Minnesota Press, 1991).

5. J. Searle, «Reiterating the Differences: A Reply to Derrida», *Glyph*, τόμ.1, 1977, σ. 198-208.

6. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε εδώ τις αντιρρήσεις του A. J. McGee σχετικά με την ορθότητα της ανάγνωσης του John Searle από τον Derrida στο «Limited Inc a

ρα. Για κάποιον σαν τον Evans ή τον Searle, για τον οποίο μια τέτοια ερμηνεία της φιλοσοφικής παράδοσης δεν είναι πειστική, όλη η αποδομητική επιχειρηματολογία/επίδειξη/επιτέλεση η οποία βασίζεται πάνω της αποτυγχάνει να έχει οποιαδήποτε δύναμη. Παρόμοια, η Christine Glucksmann με το να κατηγορεί τον Derrida ότι αντιλαμβάνεται την ιστορία «υπερβολικά γραμμικά ως την ιστορία της σημασίας»⁷ φαίνεται ότι προσπαθεί να ματαιώσει την αποδομητική διαδικασία με το να επικεντρώνει την προσοχή μας στον αρχικό καθορισμό και την ερμηνεία της ιστορίας της μεταφυσικής από τον Derrida.

Στο *Περί γραμματολογίας*, στο υποκεφάλαιο με τίτλο «Υπερβολή. Ζήτημα μεθόδου», ο Derrida παρατηρεί ότι η αποδομητική ανάγνωση εγκαθίσταται ανάμεσα σε αυτό που ο συγγραφέας προτίθεται ή «θέλει-να-πει» («vouloir-dire»), δηλαδή ανάμεσα σε αυτό που «κατευθύνει» μέσα στο κείμενό του και σε αυτό που δεν κατευθύνει, δηλαδή σε αυτό που προκύπτει από το κείμενο παρά τη θέλησή του. Αυτή η απόσταση, η ρωγή, το άνοιγμα, είναι κάτι που η αποδομητική ανάγνωση πρέπει να «παράγει» (ΠΓ 273/DLG 227/OG 158).

Όμως, για να μπορεί να παράγει αυτό το ρήγμα, η αποδομητική ανάγνωση θα πρέπει πρώτα να αναπαράγει αυτό που ο συγγραφέας «θέλει-να-πει», πράγμα που απαιτεί την υποταγή της σε κλασσικές αναπαραγωγικές αναγνωστικές πρακτικές. Στη συνέχεια, η *παραδοσιακή* ή *αποκρυπτογραφική* ανάγνωση (δηλαδή η αναπαραγωγή της συγγραφικής ή κειμενικής πρόθεσης) αποσταθεροποιείται μέσω μιας «κριτικής ανάγνωσης» ή «ενεργητικής ερμηνείας» με αποτέλεσμα το κείμενο να καταλήγει να λέει κάτι διαφορετικό από αυτό που ο συγγραφέας του στην πραγματικότητα θέλει να πει. Κάθε κείμενο, σύμφωνα με τον Derrida, κάτω από λεπτομερή εξέταση, «διασπείρεται», δηλαδή χάνει τη φαινομενική σημασιολογική του προσδιορισσιμότητα και οδηγείται σε ένα αδιέξοδο από ασυμβίβαστες σημασίες οι οποίες

b c...», αντιρρήσεις που εγείρει στο δεύτερο μέρος της διδακτορικής του θέσης (A. J. McGee, *Derrida and the Necessity of Metaphysics*, Department of Philosophy, University of Essex, 2000).

7. Αναφέρεται στο J. Derrida, *Positions*, (Παρίσι: Les Éditions de Minuit, 1972), σ. 65 (POS) / *Positions*, (Λονδίνο: The Athlone Press, 1987), σ. 49 (P).

είναι «μη αποφασίσιμες»,⁸ υπό την έννοια ότι ο αναγνώστης στερείται κάθε ασφαλούς θεμελίου για να επιλέξει μεταξύ αυτών. Για παράδειγμα, στο *Πλάτωνος φαρμακεία*,⁹ ο Derrida δείχνει τον τρόπο με τον οποίο το κείμενο του Φαίδρου, παρά την πρόθεση του Πλάτωνα να κρατήσει τις δύο αντίθετες σημασίες του *φαρμάκου*, δηλαδή αυτή του «ιάματος» και αυτή του «δηλητηρίου» χωρισμένες, καταλήγει να καταφάσκει ταυτόχρονα (*à la fois*) και τη μια και την άλλη σημασία.

Ως εκ τούτου, η αποδομητική ανάγνωση αποτελείται από μια «δεσπόζουσα», αναπαραγωγική ανάγνωση και μια «κριτική», παραγωγική ανάγνωση. Η *πρώτη* ανάγνωση, δηλαδή αυτή του «αναδιπλασιαστικού σχολίου», βρίσκει ένα απόσπασμα πλήρες νοήματος και κατανοητό, και ανακατασκευάζει την καθορισμένη σημασία του υπό ανάγνωση αποσπάσματος σύμφωνα με μια διαδικασία την οποία ο αποδομητής αναγνώστης μοιράζεται με κοινούς αναγνώστες. Η *δεύτερη* ανάγνωση, αυτή της «κριτικής» ή «ενεργητικής ερμηνείας», *διασπείρει* τις σημασίες που η πρώτη ανάγνωση έχει ήδη ανασυγκροτήσει και ερμηνεύσει. Κατά τη διπλή ανάγνωση ή «διπλή χειρονομία» [*«double geste»*]¹⁰ της αποδομητικής ανάγνωσης, ο Derrida προσφεύγει στη χρήση κλασικών ερμηνευτικών κανόνων και πρακτικών, ενώ ταυτόχρονα αρνείται τη δύναμή τους να «εξουσιάζουν» ένα κείμενο. Ερμηνεύει σχολαστικά ένα κείμενο ως (κάτι) προσδιορισμένο, ενώ ταυτόχρονα το «διασκορπά» σε μια σειρά από «μη αποφασίσιμες» σημασίες.

Η ανωμαλία ή αντίφαση στη «διπλή» αναγνωστική διαδικασία της αποδόμησης είναι μάλλον προφανής. Η αποδόμηση, για να μπορέσει να ανατρέψει τη σημασία ενός κειμένου, θα πρέπει προηγουμένως να το ερμηνεύσει. Ως εκ τούτου, προκειμένου η προτιθέμενη σημασία του κειμένου να αποσταθεροποιηθεί, θα πρέπει να διαθέτει μια ορισμένη

8. Για το «μη αποφασίσιμο» [*«indécidable»*] και την έννοια της «μη αποφασισιμότητας» [*«indécidabilité»*] βλέπε: J. Derrida, «La double séance», στο *La Dissémination*, Collection «Essais», (Παρίσι: Éditions du Seuil, 1972), σ. 248-9.

9. J. Derrida, *Πλάτωνος φαρμακεία*, μτφρ. Χ. Γ. Λάζος, Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα (ΠΦ) / «Le Pharmacie de Platon» στο *La Dissémination*, ό.π., (DIS) / «Plato's Pharmacy» στο *Dissemination*, μτφρ. Barbara Johnson, (Σικάγο: Chicago University Press, 1981) (D).

10. J. Derrida, «Signature Événement Contexte» στο *Marges de la philosophie*, (Παρίσι: Les Éditions de Minuit, 1972), σ. 392 (M) / «Signature, Event, Context» στο *Limited Inc*, ό.π., σ. 21 (SEC).

σταθερότητα, έτσι ώστε να μπορέσει να καταστεί προσδιορίσιμη. Παρ' όλο που πιστεύει ότι κανένα επικοινωνιακό αποτέλεσμα δεν είναι ικανό να αποτρέψει το διασκορπισμό της σημασιολόγησης σε «μια διασπορά [dissémination] μη αναγώγιμη στην πολυσημία» (M 392/SEC 20-1), ο Derrida «βλέπει» τη συγγραφική ή κειμενική πρόθεση ως κάτι που μπορεί να προσδιοριστεί με σαφήνεια.

Το παρακάτω απόσπασμα, το οποίο αναλαμβάνει να επεξηγήσει αυτό που στο *Περί γραμματολογίας* ο Derrida αποκαλεί «αναδιπλασιαστικό σχόλιο» –τον αρχικό καθορισμό πάνω στον οποίο εστιάζεται το αποδομητικό εγχείρημα– μας φέρνει στην καρδιά αυτής της *αντίφρασης*:

«Εν συντομία, αυτό που επιχείρησα να ορίσω κάτω από τον τίτλο του “αναδιπλασιαστικού σχολίου” είναι η “ελάχιστη” αποκρυπτογράφηση της “πρώτης” πρέπουσας ή επαρκούς πρόσβασης σε δομές που είναι σχετικά σταθερές (και ως εκ τούτου αποσταθεροποιήσιμες!), και από όπου οι περισσότεροι παρακινδυνευμένες ερωτήσεις και ερμηνείες πρέπει να εκκινούν» (*εμείς μεταφράζουμε και υπογραμμίζουμε*) («Afterword» 145/«Postface» 268).

Η διατύπωση, «σχετικά σταθερές (και ως εκ τούτου αποσταθεροποιήσιμες!)» αντικατοπτρίζει το παράδοξο προαπαιτούμενο της αποδομητικής ανάγνωσης. Αποτελεί κρυφή παραδοχή της παράδοξης δομικής αναγκαιότητας ότι ο καθορισμός της σημασίας ενός κειμένου θα πρέπει να είναι ταυτόχρονα σταθερός (έτσι ώστε η αποσταθεροποιητική δύναμη της αποδόμησης να μην καθίσταται περιττή) και ασταθής (έτσι ώστε η διαδικασία της αποδόμησης να είναι εφικτή).

Εκ πρώτης όψεως, θα μπορούσε κανείς να συμφωνήσει με τον Derrida ότι μια ορισμένη δομή, παρότι σταθερή, είναι εν δυνάμει αποσταθεροποιήσιμη: «μια σταθερότητα δεν αποτελεί μια μονιμότητα» («Afterword» 151/«Postface» 279). Η αλλαγή σε μια δομή παραμένει πάντα μια ανοιχτή δυνατότητα. Παρ' όλα αυτά, η αντίφαση εντοπίζεται στο γεγονός ότι ο Derrida επικαλείται τους ίδιους ακριβώς λόγους για την αποδόμηση μιας ορισμένης κειμενικής δομής που θα απέκλειαν την όποια σταθερότητά της. Μας επιτρέπει άραγε η αποδομητική θεώρηση της γλώσσας να σκεφτούμε μαζί τη δυνατότητα ύπαρξης σταθε-

ρών προσδιορισμών και παράλληλα τη σημασία ως «διασπορά» με έναν μη αντιφατικό τρόπο;

Η κίνηση της σημασίας που λαμβάνει χώρα στην *πρώτη* φάση της αποδομητικής ανάγνωσης (αυτή του «αναδιπλασιαστικού σχολίου»), αποκλίνει έκδηλα από την κίνηση της σημασίας που λαμβάνει χώρα στη *δεύτερη* ανάγνωση (αυτή της «διασποράς»). Όταν ένα σημαίνουν αφήνεται ελεύθερο κατά τη «διασπορά», συνεπάγεται (υποδηλώνει) ένα άλλο σημαίνον, κι ένα άλλο κι ένα άλλο, έτσι ώστε η σημασία να διαχέεται ατελείωτα προς κάθε πλευρά της γλώσσας: «Η διασπορά καταφάσκει (δεν λέω παράγει ή ελέγχει) την ατελείωτη υποκατάσταση» (POS 120/P 86). Με άλλα λόγια, ενώ η κίνηση της «διασποράς» είναι υποθετικά φυγόκεντρη, η κίνηση του «αναδιπλασιαστικού σχολίου» είναι σαφέστατα συγκλίνουσα.

Πώς όμως ο Derrida δικαιολογεί τη δυνατότητα της «σχετικά σταθερής» δομής του «αναδιπλασιαστικού σχολίου»; Κατά την άποψή του, η ανάλυση της συγκρότησης της σημασίας στο πρώτο μέρος του *Περί γραμματολογίας*, η οποία αποκρυσταλλώνεται σχηματικά στη ρήση «Η απουσία ενός υπερβατικού σημαινόμενου [signifié transcendental] εκτείνει στο άπειρο το πεδίο και το παιχνίδι της σημασίας»,¹¹ δεν αποτελεί τροχοπέδη στην ύπαρξη σχετικά σταθερών ή προσδιορίσιμων σημασιών. Τουναντίον, η *διαφορά* (με «ω») (*différance*), ένας νεολογισμός που ο Derrida εφευρίσκει για να υπογραμμίσει το γεγονός ότι η σημασία είναι προϊόν ενός ατελείωτου διαφορικού παιχνιδιού μέσα στη γλώσσα, παρουσιάζεται όχι μόνο να μην είναι ισοδύναμη με την «απροσδιοριστία» αλλά να «καθιστά τον προσδιορισμό τόσο εφικτό όσο και αναγκαίο» («Afterword» 149/«Postface» 275). Η *διαφορά* είναι η παιγνιώδης κίνηση που παράγει τις διαφορές, οι οποίες είναι συγκροτησιακές για τις λέξεις

11. J. Derrida, «Η δομή, το σημείο και το παίγνιο στο λόγο των επιστημών του ανθρώπου», μτφρ. Γιώργος Φαράκλας, *Ο Πολίτης*, τεύχος 39, Ιούλιος 1997, σ. 34 (μετάφραση τροποποιημένη) (ΔΣΠ). Επίσης στο J. Derrida, *Η γραφή και η διαφορά*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2003, σ. 436 (ΓΔ) / «La structure, le signe et le jeu dans le discours de sciences humaines» στο *Écriture et Différance*, (Παρίσι: Éditions de Seuil, 1967), σ. 411 (ED) / «Structure, Sign and Play in the Discourse of Human Sciences» στο *Writing and Difference*, μτφρ. Alan Bass (Σικάγο: University of Chicago Press, 1978), σ. 280 (WD).

και την εννοιολόγηση: «Η *διαφορά* είναι το συστηματικό παιχνίδι των διαφορών, των ιχνών των διαφορών, της κατανομής στο χώρο [espacement] διαμέσου της οποίας τα στοιχεία σχετίζονται το ένα με το άλλο» (POS 38/P 27).

Όπως είναι γνωστό η ντερριντιανή σκέψη της *διαφοράς* αποτελεί μια ριζοσπαστική εκδοχή της δομικής γλωσσολογίας του Ferdinand de Saussure και ιδιαίτερα του καθορισμού του σημείου ως *αυθαίρετου* και *διαφορικού*. Για τον Saussure, το γλωσσικό σημείο «ενώνει όχι ένα πράγμα και ένα όνομα, αλλά μια ιδέα [συνειδησιακό γεγονός] και μια ακουστική εικόνα»¹² ή αντίστοιχα ένα «σημαινόμενο» (signifié) και ένα «σημαίνον» (signifiant). Διαρρηγνύοντας το δεσμό σημασίας και αναφερόμενου, ο Saussure απομακρύνεται από την κλασική θεωρία του σημείου που θεωρεί την ιδέα ως υπάρχουσα ανεξάρτητα από τις λέξεις και εισάγει τη θέση του «αυθαίρετου», δηλαδή ότι ο δεσμός ανάμεσα στο σημαίνον και στο σημαινόμενο δεν είναι φυσικός αλλά θεσμισμένος ή συμβατικός. Εάν το σημείο είναι αυθαίρετο, τότε ο τρόπος σημασιολόγησής του είναι διαφορικός, δηλαδή τα σημεία δεν σημαίνουν μέσω της εγγενούς τους σχέσης με ένα αναφερόμενο, αλλά μέσω της θέσης τους σε μια αλυσίδα νοηματικών και φωνητικών διαφορών. Όπως ο ίδιος ο Saussure αναφέρει, «στη γλώσσα δεν υπάρχουν παρά μόνο διαφορές». Επιπλέον, αυτές οι διαφορές δεν αποτελούν διαφορές ανάμεσα σε θετικούς όρους, δηλαδή ανάμεσα σε προϋπάρχουσες ταυτότητες, διότι «στη γλώσσα υπάρχουν διαφορές χωρίς θετικούς όρους».¹³ Η γλώσσα δεν έχει ούτε ιδέες αλλά ούτε και ήχους που θα προϋπήρχαν στο γλωσσικό σύστημα, αλλά μόνο διαφορές νοηματικές και διαφορές φωνητικές που προέρχονται από αυτό το σύστημα. Αν όμως μια σημαινόμενη έννοια σημαίνει μόνο στο βαθμό που εγγράφεται σε μια αλυσίδα ή συστηματικό παιχνίδι διαφορών, τότε, για τον Derrida, δεν είναι ποτέ παρούσα στον εαυτό της και για τον εαυτό της, δεν συνιστά μια επαρκή παρουσία η οποία θα παρέπεμπε μόνο στον εαυτό της (POS 37/P 26). Ως εκ τούτου, η δομή του

12. F. de Saussure, *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας*, μτφρ. Φ. Δ. Αποστολόπουλος, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1979, σ. 100.

13. *Ο.π.*, σ. 159.

σημείου είναι πάντα σημαδεμένη από διαφορά και μη-παρουσία. Αυτό το παιχνίδι των διαφορών που συγκροτεί τη σημασιακή ταυτότητα ενός σημείου εγγράφοντας ταυτόχρονα στο εσωτερικό της τη διαφορά και τη μη-παρουσία (έτσι ώστε να καθίσταται δυσχερές να μιλάμε πλέον για ταυτότητα υπό την παραδοσιακή έννοια του όρου) περιγράφεται από τον Derrida με τον όρο *διαφορά* (*différance*), όπου το «ε» της *différence* έχει αντικατασταθεί από το «α».¹⁴ Η *διαφορά* είναι η αναγκαία συνθήκη της εννοιολόγησης και της ύπαρξης των λέξεων ως τέτοιων. Όπως ο Derrida δηλώνει «είναι διαμέσου της διαφοράς που η κίνηση της σημασιολόγησης καθίσταται εφικτή» (M 13/MP 13).¹⁵ Κάθε «παρόν» στοιχείο σε ένα γλωσσικό σύστημα σημαίνει καθόσον διαφορικά αναφέρεται σε ένα άλλο στοιχείο και, ως εκ τούτου, δεν είναι ποτέ το ίδιο παρόν. Υπό αυτή την έννοια, το σημείο είναι αυτό που ο Derrida –δανειζόμενος τον όρο από τον Emmanuel Levinas– ονομάζει «ίχνος», ένα παρόν το οποίο δεν έχει υπάρξει παρά μόνο ως ένα ίχνος παρόντος. Το παρόν συγκροτείται από ένα διαφορικό δίκτυο από ίχνη όπου το διάστημα ανάμεσα στα στοιχεία περιγράφεται ως «κατανομή στο χώρο» («*espacement*») και η χρονική διαφορά ανάμεσα στα στοιχεία ως «χρονοποίηση» («*temporalisation*»). Αυτές τις δύο διαφορετικές διαστάσεις της σημασιολόγησης, δηλαδή αυτής της «κατανομής στο χώρο» και της «χρονοποίησης» έρχεται να συστηγάσει η *διαφορά*, η οποία σχετίζεται με το γαλλικό ρήμα *différer* που έχει δύο διαφορετικές σημασίες και που τις αντλεί από το λατινικό ρήμα *differe*. Η διπλή σημασία του γαλλικού ρήματος *différer*, αποδίδεται στα ελληνικά με τα διαφορετικά ρήματα «διαφέρω» και «αναβάλλω». Έτσι, *différer*, υπό την έννοια του διαφέρειν, σημαίνει ότι κάτι είναι διαφορετικό από κάτι άλλο, και κατ' αυτό τον τρόπο εμπεριέχει μια χωρική διάσταση που αναφέρεται τόσο στο διάστημα που χωρίζει

14. Εδώ ακολουθούμε τη μετάφραση του *différance* στα ελληνικά που έχει προτείνει ο Κωστής Παπαγιώργης και η οποία έχει επικρατήσει, όπου το «ο» έχει αντικατασταθεί από το «ω». Ο Γιώργος Φαράκλας μεταφράζει το *différance* ως «αναβαλλόμενη διαφορά» ή «δυστάμενο».

15. J. Derrida, «*Différance*» στο *Marges de la philosophie*, ό.π., σ. 13 (M) / «*Différance*» στο *Margins of Philosophy*, (Σικάγο: The University of Chicago Press, 1982), σ. 13 (MP).

τα διαφέροντα σημεία μεταξύ τους όσο και στο διάστημα που διανοίγεται εντός του σημείου ως η μη ταύτισή του με τον εαυτό του. Το *différer* ως αναβάλλω, επιβραδύνω, μεταθέτω χρονικά, έχει μια χρονική διάσταση που αναφέρεται σε μια συνεχώς αναβαλλόμενη εκπλήρωση ή πλήρωση παρουσίας. Ως τέτοια, δηλαδή ως διαφορά και αναβολή, η *διαφορά* καθιστά δυνατή την παραγωγή των διαφορών ενώ αποτρέπει αυτές τις διαφορές από να μπορούν να είναι απόλυτα παρούσες στον εαυτό τους. Η *διαφορά* είναι η προϋπόθεση της εννοιολόγησης, η προϋπόθεση του παιχνιδιού ανάμεσα σε αυτές τις διαφορές χωρίς θετικούς όρους. Η *διαφορά* δεν μπορεί να θεωρηθεί ως η καταγωγή αυτών των διαφορών επειδή η ίδια η έννοια της καταγωγής υποδηλώνει μια μορφή παρουσίας. Ως εκ τούτου, κάθε σημείο δομείται από *διαφορά*: η οποία ταυτόχρονα προωθεί και αναβάλλει την παρουσία. Η σημασία δεν είναι πουθενά απόλυτα παρούσα στη γλώσσα αλλά πάντα υπόκειται σε ένα είδος σημασιολογικής διολίσθησης (ή αναβολής) που παρεμποδίζει το σημείο από να συμπέσει με τον εαυτό του σε μια στιγμή απόλυτης ταύτισης.

Παρ' όλα αυτά, η μη ταύτιση της σημασίας με τον εαυτό της δεν έχει, όπως ο Derrida συχνά ισχυρίζεται εμφατικά και σε αντιπαράθεση με όλους αυτούς που κατά τη γνώμη του τον παρερμηνεύουν κατηγορώντας τον για «ερμηνευτική τρομοκρατία», την *παραμικρή* επίπωση στην ανασύσταση της προθετικής σημασίας ενός κειμένου: «αυτή η διαδικασία των προθέσεων και της σημασίας να διαφέρουν από τον εαυτό τους δεν αναιρεί τη δυνατότητα του “αναδιπλασιαστικού σχολίου”» («Afterword» 147/«Postface» 270).

Ως εκ τούτου, αν κανείς θελήσει να αναρωτηθεί σε τι διαφέρει στην πράξη το «αναδιπλασιαστικό σχόλιο» της αποδομητικής ανάγνωσης από άλλες παραδοσιακές ανασυστάσεις των συγγραφικών προθέσεων ενός κειμένου, η απάντηση θα είναι: Μάλλον σε τίποτα. Όπως ο ίδιος ο Derrida παραδέχεται: «Ορθά παρατηρείτε ότι αυτές οι “πρακτικές συνέπειες για την ερμηνεία” δεν “είναι τόσο απειλητικές για τους συμβατικούς τρόπους ανάγνωσης”» («Afterword» 147/«Postface» 271).

Έτσι, όλοι εκείνοι οι αναγνώστες που «βεβιασμένα» συμπέραναν ότι η ριζοσπαστική θέαση της γλώσσας και της σημασίας που θέτει το πρώτο μέρος του *Περί γραμματολογίας* ανατρέπει ριζικά τις παραδοσιακές αντιλήψεις μας για την ερμηνεία, την ανάγνωση και τον τρόπο

με τον οποίο αυτές θα πρέπει να διενεργούνται,¹⁶ δεν μπορεί παρά να βρεθούν προ εκπλήξεως όταν στο δεύτερο μέρος, στο υποκεφάλαιο με τίτλο «Η Υπερβολή. Ζήτημα μεθόδου», αιφνίδια, θα βρουν τον Derrida, να μας παρακινεί να «σεβαστούμε όλες τις κλασσικές απαιτήσεις» και τα «εργαλεία της παραδοσιακής κριτικής» (ΠΓ 279/DLG 227/OG 158).

Στο ίδιο πνεύμα, στο «Afterword: Towards an Ethics of Discussion», ο Derrida προειδοποιεί ενάντια στην ανάγνωση της έννοιας της «μη αποφασισιμότητας» [«indécidabilité»] ως αντίστοιχης της έννοιας της «ακαθοριστίας» [«indeterminacy»]:

«Δεν πιστεύω ότι έχω ποτέ μιλήσει για “ακαθοριστία”, είτε σε σχέση με τη σημασία, είτε σε σχέση με οτιδήποτε άλλο. Η μη αποφασισιμότητα είναι κάτι διαφορετικό πάλι ... η μη αποφασισιμότητα είναι πάντα μια καθορισμένη ταλάντευση ανάμεσα σε πιθανότητες (για παράδειγμα, σημασίας, αλλά επίσης πράξεων). Αυτές οι πιθανότητες είναι οι ίδιες αρκετά καθορισμένες σε αυστηρά καθορισμένες καταστάσεις (για παράδειγμα, λογικές-συντακτικές ή ρητορικές – αλλά επίσης πολιτικές, ηθικές, κτλ.). Είναι πραγματολογικά καθορισμένες. Οι αναλύσεις που έχω αφιερώσει στη μη αποφασισιμότητα αφορούν ακριβώς αυτούς τους καθορισμούς και αυτούς τους ορισμούς και σε καμία περίπτωση κάποια αόριστη “ακαθοριστία” ... Πράγμα που σημαίνει από την οπτική της σημασιολογίας, αλλά επίσης της ηθικής και της πολιτικής, ότι η “αποδόμηση” δεν θα πρέπει ποτέ να οδηγεί ούτε στο σχετικισμό ούτε σε κανένα είδος ακαθοριστίας.

Βέβαια, για να μπορούν οι δομές της μη αποφασισιμότητας να είναι εφικτές (και επομένως οι δομές της απόφασης και της ευθύνης

16. Το πρώτο μέρος του *Περί γραμματολογίας* παρουσιάζεται από τον Derrida ως «μια θεωρητική μήτρα», ενώ το δεύτερο μέρος (π.χ. η αποδόμηση των *Εξομολογήσεων* και του *Δοκιμίου για την καταγωγή των γλωσσών*) παρουσιάζεται ως ένα «παράδειγμα» του πρώτου μέρους:

«Το πρώτο μέρος αυτού του δοκιμίου, Η γραφή πριν από το γράμμα, χαράζει σε γενικές γραμμές μια θεωρητική μήτρα. Υποδεικνύει ορισμένα ιστορικά σημεία αναφοράς και προτείνει κάποιες κριτικές έννοιες.

Αυτές υποβάλλονται σε βάσανο στο δεύτερο μέρος, Φύση, πολιτισμός, γραφή. Πρόκειται για μια πλευρά, αν θέλετε, του παραδείγματος, έστω κι αν αυτή η έννοια εδώ, υπό την αυστηρή εκδοχή του όρου, είναι απαράδεκτη» (ΠΓ 9/DLG 7/OG lxxxix).

επίσης), θα πρέπει να υπάρχει ένα ορισμένο παιχνίδι, *διαφορά*, μη ταυτότητα. Όχι ακαθοριστία, αλλά *διαφοράς* ή μη ταυτότητας με τον εαυτό του στην ίδια τη διαδικασία του καθορισμού. Η *διαφορά* δεν είναι ακαθοριστία. Καθιστά τον καθορισμό εφικτό όσο και αναγκαίο» («Afterword» 148-9/«Postface» 273-4).

Συνεπώς, ο Derrida δεν φαίνεται να αμφισβητεί σε καμιά περίπτωση την ικανότητα του αναγνώστη να μπορεί να αποδίδει «σχετικά σταθερές» σημασίες στις λέξεις και κατ' επέκταση στο υπό ανάγνωση κείμενο. Πράγμα, άλλωστε, που επιτρέπει στον ίδιο τον Derrida να μπορεί να αποφαίνεται κάθε φορά που, για παράδειγμα, ο Πλάτωνας χρησιμοποιεί τη λέξη «φάρμακον», κατά πόσον αυτός εννοεί «ίαμα» ή «δηλητήριο». Αν η σημασία του φαρμάκου ήταν «απροσδιόριστη» δεν θα ήταν δυνατό ούτε για τον Πλάτωνα ως συγγραφέα, αλλά ούτε για τον Derrida ως αναγνώστη, να μπορεί να διαχωρίσει τη σημασία του *φαρμάκου* ως *ιάματος* από αυτή του *δηλητηρίου*. Η «ουσιώδης» ή «μη αποφασίσιμη» αμφισημία της λέξης *φάρμακον* είναι διαφορετικής φύσης. Έγκειται στην άρνηση του κειμένου να *αποφασίσει* τελικά, παρά τις όποιες προθέσεις του συγγραφέα του, υπέρ της ταύτισης του *φαρμάκου* μόνο με μία εκ των δύο αντιτιθεμένων σημασιών του. Το κείμενο δεν αρνείται να καθορίσει διαφορετικές σημασίες για το *φάρμακον*· αρνείται να *αποφασίσει* μεταξύ των δύο *καθορισμένων* σημασιών του, δηλαδή, αυτής του «*ιάματος*» ή αυτής του «*δηλητηρίου*».

Αν όμως η *διαφορά* «δεν είναι απροσδιοριστία», αν «καθιστά τον προσδιορισμό εφικτό όσο και αναγκαίο», επιτρέποντας κατά αυτόν τον τρόπο σε ένα κείμενο να κατέχει μια «σχετική σταθερότητα», τότε τι είναι αυτό που καθιστά την αποδόμηση αυτών των «σχετικά σταθερών» προσδιορισμών εφικτή; Η απάντηση είναι πάλι: η *διαφορά*. Όλα αυτά που περιγράφονται ως να παρεμβάλλονται στην παραγωγή της σημασίας, δηλαδή, το παιχνίδι, η διαφορά, η αναβολή, το ρήγμα που όλα αυτά επιφέρουν στην καρδιά της παρουσίας, το σημείο που δεν είναι παρά «ίχνος», το υπόλειμμα σημασίας που δεν είναι παρά η σημασία υπολειπόμενη του εαυτού της, όλα αυτά είναι εκείνα που καθιστούν το αποτέλεσμα σημασίας –που το ίδιο το διαφορετικό παιχνίδι παρήγαγε– αποδομήσιμο. Εδώ βλέπουμε τον Derrida, για να μπόρεσει να δικαιολογήσει τη δυνατότητα της αποδομητικής του ερμηνείας, ξαφνικά να αναφέρεται σε όλα αυτά που η αποδομητική θεώρηση

της παραγωγής της σημασίας έχει φέρει στην επιφάνεια και τα οποία δηλώνονταν ως να μην αποτελούσαν τροχοπέδη στην επίτευξη εκείνων των σταθερών καθορισμών που τώρα τελούν υπό αποσταθεροποίηση. Το «ίχνος» του άλλου που εμποδίζει τη σημασία μιας έννοιας από το να είναι «πλήρης και πλήρως παρούσα (παρούσα στον εαυτό της, στο σημαινόμενο της, στον άλλο)» (ΠΓ 22/DLG 17/OG 8) και είναι αυτό που θα οδηγήσει τώρα τις έννοιες (βλέπε για παράδειγμα την έννοια *φάρμακον*) –και κατ' επέκταση το κείμενο στο σύνολό του– στη *μη αποφασιστικότητα*, ταυτόχρονα παρουσιάζεται να μην εμποδίζει τις ίδιες έννοιες από το να κατέχουν μια σχετικά σταθερή σημασία. Αν, όμως, όπως γράφει ο Simon Glendinning, «Η αναγκαιότητα του “παιχνιδιού” εγγυάται ότι κάθε υποτιθέμενη “ενότητα σημασίας” είναι *a priori* διασκορπισμένη εκ των προτέρων»,¹⁷ τότε για ποια σταθερότητα σημασίας, έστω και σχετική, μπορούμε να μιλάμε; Αν η *διασπορά* δεν είναι παρά ένα άλλο όνομα για το «παιχνίδι» το οποίο, σύμφωνα με τον Derrida, χαρακτηρίζει όλες τις εννοιακές ταυτότητες, τότε από πού μπορεί να προέλθει εκείνη η σταθερότητα σημασίας που το «αναδιπλασιαστικό σχόλιο» απαιτεί;¹⁸ Αυτή η συνεχής ανταλλαγή ιδιοτήτων μεταξύ των εννοιών, αυτή η συνεχής «παρουσία» μιας έννοιας στο άλλο της, αυτό το «παιχνίδι» ή *διαφωρά* δεν μπορεί να ισχύει μόνο «ως μια καθορισμένη ταλάντευση ανάμεσα σε πιθανότητες» οι οποίες, όπως υποστηρίζει ο Derrida «είναι οι ίδιες αρκετά

17. S. Glendinning, *On Being with Others: Heidegger-Derrida-Wittgenstein*, (Λονδίνο: Routledge, 1999), σ. 81.

18. Επεξηγώντας τον όρο *διασπορά* η Gayatri Chakravorty Spivak αναφέρει τα εξής: «Εκμεταλλευόμενος μια λανθασμένη ετυμολογική συγγένεια ανάμεσα στη σημασιολογία (semantics) και στο σπέρμα (sperm), ο Derrida προσφέρει αυτή την εκδοχή της κειμενικότητας: Μια σπορά (sowing) που δεν παράγει φυτά, αλλά που επαναλαμβάνεται επ' άπειρον. Μια σπορά (semination) που δεν αποτελεί γονιμοποίηση (insemination) αλλά διασπορά (dissemination), σπόρος (seed) πεταμένος εις μάτην ... Όχι μια ακριβής και ελεγχόμενη πολυσημεία, αλλά ένας πολλαπλασιασμός πάντα διαφορετικών, πάντα αναβαλλόμενων σημασιών» (G. S. Spivak, «Translator's Preface», στο J. Derrida, *Of Grammatology*, ό.π., σ. lxix). Επίσης, ο Richard Harland ορίζει τη ντερριντιανή *διασπορά* ως εξής: «Η διασπορά είναι η κατάσταση της διαρκούς ανεκπλήρωτης σημασίας που υφίσταται λόγω της απουσίας κάθε σημαινόμενου.» (R. Harland, *Superstructuralism: The Philosophy of Structuralism and Post-Structuralism*, Λονδίνο: Methuen, 1987, σ. 135).

καθορισμένες σε αυστηρά καθορισμένες καταστάσεις», χωρίς παράλληλα να ισχύει αυτό και στην ίδια τη διαδικασία του προσδιορισμού αυτών των πιθανοτήτων.

Συνεπώς, εδώ κανείς έρχεται αντιμέτωπος με την κατά το δοκούν ερμηνεία από τον Derrida των αποτελεσμάτων της διαφορικής συγκρότησης των εννοιών. Στο βαθμό που ο Derrida χρειάζεται να αποδομήσει μια σημασία, η οποία θα πρέπει να είναι καθορισμένη με σαφήνεια, η συγκρότηση της σημασιακής ταυτότητας ενός σημείου μέσα από τις διαφορές του από άλλα σημεία δεν εμποδίζει τα σημεία ή τις έννοιες να μεταφέρουν, στο επίπεδο της χρήσης τους, ένα ορισμένο, «σχετικά σταθερό» φορτίο σημασίας, πράγμα που, κατά τον Derrida, επιτρέπει την ύπαρξη *σχετικά σταθερών καθορισμών* των συγγραφικών προθέσεων ενός κειμένου. Από την άλλη, στο βαθμό που ο Derrida θα πρέπει να επεξηγήσει και να δικαιολογήσει τον τρόπο με τον οποίο η αποδόμηση του «αναδιπλασιαστικού σχολίου» καθίσταται εφικτή, θα επικαλεστεί την ταυτόχρονη ύπαρξη «ενός ορισμένου παιχνιδιού, διαφοράς, μη ταυτότητας ... στην ίδια τη διαδικασία του καθορισμού», δηλαδή ενός ορισμένου «παιχνιδιού ή σχετικής ακαθοριστίας [play or relative indetermination]» που είναι «ικανό να ανοίξει το διάστημα της ερμηνείας ... για παράδειγμα, αυτόν της λέξης αναπλήρωμα» («Afterword» 144/«Postface» 266) έτσι, ώστε να μπορούν «οι δομές της μη αποφασισιμότητας να είναι εφικτές». Όμως, ο Derrida θα αρνηθεί να ασχοληθεί με τις συνέπειες της ύπαρξης αυτής της σχετικής ακαθοριστίας για την ίδια την πιθανότητα του «αναδιπλασιαστικού σχολίου». Θα υπεκφύγει το ερώτημα αν, και κατά πόσο, αυτή η «σχετική ακαθοριστία» που καθιστά εφικτή την αποδόμηση του «αναδιπλασιαστικού σχολίου», δεν αποκλείει τη δόμησή του – τουλάχιστον υπό τη μορφή που αυτό περιγράφεται αλλά και τίθεται ως προϋπόθεση για τη δυνατότητα οποιασδήποτε αποδόμησης. Αντιθέτως, θα δηλώσει ανακριβώς ότι δεν «έχω ποτέ μιλήσει για “ακαθοριστία”, είτε σε σχέση με τη σημασία, είτε σε σχέση με οτιδήποτε άλλο» («Afterword» 148/«Postface» 273), όταν στην πραγματικότητα ο ίδιος υπογραμμίζει ότι προτεραιότητά του ήταν «να αναλύ[ει] το παιχνίδι ή τη σχετική ακαθοριστία που ήταν ικανή να ανοίξει το διάστημα της ερμηνείας [τ]ου» ή όταν σε ένα άλλο απόσπασμα από το ίδιο κείμενο επίσης δηλώνει ότι «... Για μια ακόμη φορά, αυτό θα ήταν εφικτό

μόνο αν μια μη αυτο-ταυτότητα, διαφορά και μια σχετική ακαθοριστία μπορούσε να ανοίξει το διάστημα αυτής της βίαιης ιστορίας» (*εμείς υπογραμμίζουμε*) («Afterword» 145/«Postface» 267). Ως εκ τούτου, λόγω των παραδόξων προαπαιτούμενων της αποδομητικής ανάγνωσης, όλες οι δηλώσεις του Derrida θα πρέπει να αμφιρεπουν ανάμεσα στην ανάγκη της επίτευξης σταθερών καθορισμών και της δυνατότητας της διασποράς τους.

Η παρούσα εργασία αποτελεί κριτική περιγραφή και αποτίμηση της αποδομητικής διπλής ανάγνωσης που ο Ζακ Ντεριντά εφαρμόζει στα κείμενα της φιλοσοφικής παράδοσης για να καταδείξει τον τρόπο με τον οποίο θεμελιώδεις δυαδικές ιεραρχικές αντιθέσεις της δυτικής σκέψης αποσυντίθενται, ανατρέπονται ή «αποδομούνται» από το ίδιο το κείμενο στο οποίο εγγράφονται.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου επισημαίνεται ότι υπάρχει μια ορισμένη ένταση ή ακόμα κι αντίφαση ανάμεσα στις δύο διαφορετικές «χειρονομίες» που αποτελούν την αποδομητική ανάγνωση: δηλαδή, ανάμεσα στην πρώτη ανάγνωση, η οποία αναπαράγει ή «αναδιπλασιάζει» τη συγγραφική ή κειμενική πρόθεση (το θέλω-να-πώ ενός κειμένου) και τη δεύτερη ανάγνωση, η οποία αποδομεί τις σημασίες που έχουν καθοριστεί και αναγνωρίζονται κατά την πρώτη ανάγνωση. Η γενική θέση της αποδόμησης είναι ότι όλες οι κειμενικές σημασίες είναι «αμφίσημες» ως αποτέλεσμα μιας «πρωταρχικής» διαφοράς (*différance*). Ενώ, όμως, μια τέτοια αντίληψη καθιστά εφικτή την αποδόμηση σημασιακά καθορισμένων και αναγνωρίσιμων ισχυρισμών κατά τη δεύτερη ανάγνωση, καθιστά σχεδόν ανέφικτη την πραγμάτωση τέτοιων ισχυρισμών, όπως απαιτείται από την πρώτη ανάγνωση.

Τα ζητήματα που τίθενται στο πρώτο μέρος αναλύονται διεξοδικότερα στο δεύτερο μέρος μέσω της λεπτομερούς παράθεσης κι ενδελεχούς κριτικής εξέτασης ενός «παραδείγματος» αποδομητικής ανάγνωσης: της ανάγνωσης από τον Ντεριντά του *Δοκιμίου περί καταγωγής των γλωσσών* και των *Εξομολογήσεων* του Ζαν-Ζακ Ρουσσώ στο *Περί γραμματολογίας*.

ISBN 960-7651-37-5

9 789607 651372